

rését. Nyilván, hogy ehhez higgadt elméleti, esztétikai megvilágításra van szükség, nem elégedhetünk meg a mostanában divatossá vált önigazolással, hanem az újabb műértékelésekben már kifejezésre kellene jutniok azoknak a törekvéseknek, melyekre társadalmunknak szüksége van.

A TÁRSADALMI ERŐK SEGÍTSÉGE

Az irodalom fellendítésének, fejlesztésének több összetevője van. Érthető az a törekvés, mely az adott gazdasági, társadalmi helyzetben, szocialista társadalmi öniigazgatást építő világunkban igényként jelentkezik egyrészt az alkotói feltételek biztosítása, másrészt az alkotók munkálkodása terén. Azok a határozatok, melyeket az irodalmi folyóiratok szerkesztőségei és kiadó tanácsai — vagyis az öniigazgatási szervek — felmérései alapján a VKSZ Tartományi Bizottsága hozott, az adott helyzetben és körülmények között a társadalmi erők legközvetlenebb segítsége a szabad alkotói tevékenység fejlesztése érdekében.

Tudnia kell a jugoszláviai magyar, de a többi írónak is, hogy munkánkat, feladatunkat helyettünk senki el nem végzi, nem is végezheti el, mert ez mindannyiunknak alkotmányos joga és ezáltal kötelessége is. Tehát itt magyarul írni nemcsak joga, hanem kötelessége is minden magyar írástudónak — írónak, költőnek, műbírálónak. Egészen leegyszerűsítve ez azt jelenti, hogy anyanyelvi hovatartozásunk arra kötelez bennünket, írókat, hogy a szocialista társadalom magyarul beszélő dolgozóinak bemutassuk életünket, eredményeinket, nehézségeinket, örömeinket, hibáinkat. Ezek elmondásához, megjelentetéséhez minden alkotónak társadalmi segítségre van szüksége.

Számos példa, a bejáródott gyakorlat igazolja a társadalmi erők segítségét és ennek szükségességét is. Nem vitás, hogy az alkotói tevékenység biztosítása mellett is felvetődik az írók lakáskérdése, egzisztenciális kérdése. Az eszmei elkötelezettség és kritikánk fogyatékoságának a kérdései társadalmi segítség nélkül nagyon hosszadalmasan és nehezen oldódnának meg.

Végül csak annyit, hogy ez a társadalmi segítség nem kívülről, az alkotók nélkül, hanem az öniigazgatás elvei alapján, közös erőfeszítések összességé-
ként jön létre.

URBÁN JÁNOS

A KRITIKA HASZNA

Ha népszavazást tartanánk a címben megjelölt kérdésről, azt hiszem, sok cédulára ez lenne írva: »semmi« vagy »édeskevés«. Igazságtalan minősítés ez, de az tény, hogy a kritikáról eléggé rossz manapság az olvasók véleménye. Nemcsak itt, Vajdaságban, sőt itt a legkevésbé, mert irodalmunk rangjának ki-

vívásában eddig az esszé jutott a legtöbbre. A magyarországi irodalmi kritikáról szólva e műfaj egyik legtekintélyesebb művelője fogalmazta meg azt a diagnózist, melynek címe tartalmát is érzékeltetheti: »A kritika nyomorúsága«. »1945 óta — írja Komlós Aladár — a magyar irodalomnak nincs kritikusa. Kitűnő kritikák látnak napvilágot, csak kritikus nincs. Olyan írók értek ezen, aki hivatásának tekinti a bírálatmondást, rendszeresen figyeli az irodalmi életet, s szavának szakmai és erkölcsi hitele van.« (*Vereckétől Dévényig*. Budapest, 1972. 397—398.) Hasonló vélekedés nálunk is elhangzott már néhányszor — a magyarországi kritikáról.

Most azonban rólunk van szó. Az Üzenet szerkesztősége nekünk szögezte a kérdést, méghozzá olyan megfogalmazásban, amely állásfoglalásra kényszerít. S ez nem lesz könnyű. Ha csak arra kellene válaszolni, hogy »van-e igényes, rendszeres és sokoldalú irodalmi kritikánk?«, egyszerű volna a dolgunk, rávág-hatnánk, hogy igen, hiszen a kérdés maga is ezt sugallja, amikor egy-két elismert kivételtől beszél, akik léteznek. Ha én mégis ennél a kérdésnél időzők, nem azért teszem, mert zavar ez az előzetes megkülönböztetés, hanem mert azt sejttem: a szerkesztőséget kritika és olvasó termékeny kapcsolata izgatja, s tudja, hogy jelentős kritikuskaink ellenére ezzel nálunk is baj van.

De hogyan lehetséges az — kérdezheti akárki —, hogy vannak jelentős, rendszeresen publikáló kritikuskaink, a kritika és az olvasó között a kapcsolat mégsem megnyugtató? Azért lenne ez így, mert a jelentékenyek kevesen vannak? Ez nem valószínű, hiszen a publicitásuk elég nagy, s a kritika ereje nem a kritikuskok létszámától függ.

Mitől függ hát? Mindenekelőtt az elemzés színvonalától, az ítélet hiteletől és az előadás kultúrájától. Régi, jól ismert kritériumok ezek. Sok olyan kritika jelenik meg nálunk, amely egyiknek sem felel meg. Ezekről én nem akarok beszélni, mert az olvasó úgysem ezekre figyel. Sokkal inkább azokra, amelyek a mű átvilágítására törekszenek, s esztétikailag is megalapozottak. A jugoszláviai magyar kritikát ez az igény bontakoztatta ki, s benne ez a hajlam és képesség ma erősebb, mint valaha. Az irodalom megközelítésének sajátos szempontjait, a műközpontú szemléletet joggal tarthatja elsőrendű, másokat is inspiráló vívmánynak. S joggal lehet büszke a maga tudományosságára és az értékek iránti érzékenységére. Ennek köszönheti, hogy olyan nagy művek, mint amilyen Németh Lászlóé, Kassák Lajosé, Füst Miláné, Déry Tiboré és Juhász Ferencé, olyan elhanyagolt irányzatok, mint a szürrealizmus, dadaizmus, először a mi folyóiratainkban kerültek méltó helyükre. Értékrend-alakító munka volt ez, s többször inkább irodalomtörténeti jellegű, mint kritikai.

A kettő persze elválaszthatatlan, kis létszámú közösség szakemberei rá is kényszerülnek a mindenesi szerepre. Újabbban azonban a tudományosság olyan akadémiizmus felé kezd elhajlani, amely az irodalomtörténetírásban még elviselhető, de a kritikát legfőbb funkciójában: a kapcsolatteremtésben gátolja. Azokra a hatásokra gondolok, amelyek az interpretációs iskolák, a new-criticism, a strukturalizmus irányzatai felől érték irodalomtudományunkat.

Félreértés ne essék: ezek a hatások lehetnek nagyon hasznosak. A mű nyelvi megvalósulásának eszközei: a szerkezet, a képek, a mondatok, a verselés természetének megismeréséhez forradalmian új szempontokat, szempontok egész rendszerét dolgozták ki ezek az iskolák. Az irodalomról való szavalást diszkvalifikálva az irodalomtudomány az egzakt tudományok közelségébe általuk emelkedett. Nyert ezekkel a szempontokkal a vajdasági irodalomtudomány is,

sőt a kritika is, mert szakszerűbb lett, módszeresebb. Különösen a kiforrottabb alkotók műveire érvényes ez.

A tendencia azonban iskolává kezd válni, s az iskolákat gyakran az jellemzi, hogy hivalkodnak a tudományukkal, szempontrendszerükből olyan állványzatrendszerrel építenek, hogy elvész benne a mű. Képletek, grafikonok olyan hieroglifáit közlik, melyekből az olvasóra voltaképpen csak az eredmény tartozik. Valóságos a veszély, hogy folyóirataink, melyek a nagyközönségnek íródnak, akadémikus orgánummá válnak.

Nem a tudományosságot sokalljuk tehát, hanem az olvasó — nem mondom, hogy egyszerű olvasó, mondhatom így is: a művelt olvasó — iránti közönyt, a céhbéli belterjességet. Ez lehet az oka annak is, hogy ifjabb kritikusaink némelyike, noha a magyar esszé nem szűkölködik kiváló iskolákban, nem is törekszik érdekes, eleven és ökonómikus előadásra. Pedig a kritika hatékonysága enélkül elképzelhetetlen. A kritikus igenis az irodalomtudomány publicistája, akinek néhány oldalon meg kell értetnie az író szándékát, meg kell mérnie a megvalósulás szintjét, s mindezt úgy, hogy az olvasó érezhesse: itt egy vele rokon olvasó számol be a maga műélményéről. Olvasóink azonban gyakran úgy érzik, a kritikus annyira tudományos, hogy az, amit mond, nem is közérdekű. Nem állítom, hogy a bírálónak művésznek kell lennie, de írni tudnia kellene.

Különben, az a kritikus, aki maga is érzékeny műszere a kornak, nemcsak szemlélője, de társa és partnere is az írónak, — érdeke tehát, hogy a műben kifejeződő emberi igényt közüggé tegye. Ez persze már nemcsak az íráskészségen múlik, hanem a szempontokon is. Az a kritikus, aki bízik a valóság, az ember formálhatóságában, érzékenyebb a társadalmi, erkölcsi, politikai szempontok iránt.

Ismét mentegetőznöm kell: eszembe sem jut az írókat aszerint mérni, hogy jó családapá-e vagy sem, csak az érdekel, hogy jó író-e. De aggódva figyelem azt a kritikai gyakorlatot, amelyik folyton a létproblémák, a halál, a szorongás megjelenését lesi, de eltekint annak kutatásától, hogy ezek a »végső« kérdések (másokról nem szívesen vesz tudomást) milyen időszerű ügyekben, konfliktusokban öltenek testet, milyen erkölcsi, politikai indítékok hatására. Nem egy dogmatikus gondolkodó, hanem Komlós Aladár írta: »Az esztétikai szempont elszakadása az erkölcsi-társadalmi szemponttól a kritikai gondolkodás dekadenciájának jele.« (*Költészet és bírálat*. Budapest, 1973. 264.)

Ilyen jelek — sajnos — nálunk is észlelhetők. Újabban ugyan sűrűn hivatkoznak kritikusaink a marxizmusra, de azt hiszem, ez csak kezdete egy szűkebb folyamatnak. Annak a folyamatnak, melynek során az elmúlt években sokfelől begyűjtött szempontok egy társadalmi-emberi érdekű szemlélet alapján kerülnek a helyükre. Ez a folyamat remélhetőleg az érdeklődés irányát is kedvezően módosítja majd, s az egyetemes magyar irodalom értékei közül ismét nagyobb figyelemben részesülnek az elkötelezett, a szó szoros értelmében angazsált alkotók. Ma az egzisztencializmussal rokoníthatókat övezi nagyobb figyelem, s ez kihat irodalmunk alakulására is.

Az a kritika ugyanis, amelyik az időszerűség és az örök emberi kapcsolatot nem észleli, s íróhoz méltónak az utóbbi tükrözését hiszi, akaratlanul is dezorientál. Az olvasótól is eltávolítja az író, holott a szoros kapcsolat legjobb biztosítója éppen az, hogy a műben az olvasó a maga problémáira ismerjen. Az új utakat kereső író és az átlagolvasó között mindig, de biztos, hogy sok-

szor támad távolság, s nem könnyű megmondani, mikor visz valóban új csapásokra a mű, és mikor zsákutcába.

Helyzetünk azonban szerencsésebb, mint látszik. A Symposion első nemzedéke beérőben van, s ez azt jelenti, hogy közülük a legjobbak a letisztulás lehetőségeit keresik. Ez a folyamat irodalmunk egészére kihathat, ha a kritika méltó partnernek bizonyul, s arról, ami történni fog, felelősen, okosan és emberi nyelven mondja el az igazságot.

DÉR ZOLTÁN

KORSZERŰ IRODALOMSZEMLÉLET — KORSZERŰ IRODALOMTANÍTÁS

Az irodalmi esztétikum és forradalmiság kérdéscsoportjához szorosan hozzátartozik az irodalomtanítás kérdése is. Ha az irodalomban az elkötelezettség, a forradalmiság bonyolultabban, áttételesebben jelentkezik, vajon az olvasóvá nevelés rendszere tarthatja-e továbbra is régi pozícióit, megmaradhat-e egyszerűsítései, sztereotípiái langyos keretei között? Ha ugyanis bizonyos beleenyugvással kezeljük azt a tényt, hogy a tanítás tartalma és módszerei mindig a valóság mögött haladnak, bizonyos kettősség alakul ki, melynek elemei jelen vannak szűkebb környezetünkben is. Egyrészt irodalmunk és irodalomtudományunk a legfrissebb európai és hazai irodalmi áramlatok, alkotói erővonalak szellemében formálódik, másrészt az olvasóvá nevelés s vele együtt az olvasók zöme egy túlhaladott ízlést képvisel. Ez utóbbi legkézzelfoghatóbb megjelenési formája a bonyolultabb irodalmi alkotóformák előtti értetlenség vagy súlyosabb esetben annak elvetése, a priori elzárkózás minden fokozottabb szellemi erőfeszítést, koncentrálttságot igénylő olvasói hozzáállástól.

A nevelés — az irodalmi nevelés is — minden korban osztályjellegű volt. Mi sem tagadjuk, sőt hangsúlyozzuk nevelésünk osztályelemeit. Tartalmát legfrissebben a JKSZ X. kongresszusa határozta meg. Szellemében irodalomtanításunkra az a feladat hárul, hogy a nevelés folyamatában az ifjúság személyiségjegyei kialakításában vállaljon nagyobb szerepet. Ezek közül a személyiségjegyek közül elsősorban az esztétikum iránti érzékenységet és az etikai jegyeket emelném ki.

Nevelési elképzeléseink azonban hazai talajból, sajátos társadalmi fejlődésünkől fakadnak. Nem a manipulált társadalmi egyed az embereszményünk. Az ifjúságban olyan személyiségjegyeket óhajtunk kialakítani, melyek birtokában bele tud illeszkedni az öngazgatású szocialista társadalom megfelelő struktúráiba, el tudja látni társadalmi feladatait és élni tud öngazgatási jogaival. Ezekhez a feladatokhoz azonban nem »kész« szakemberek képzése szükséges, hanem olyan társadalmi egyed, aki a tudományos és műszaki forradalom szükségleteinek megfelelően képes akár önállóan is eljutni a gyorsan halmozódó új ismeretekhez.